

Između dvaju predavanja o *Bašćanskoj ploči* na ljubljanskoj slavistici

Mateo Žagar

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku

U ovom radu esejskoga tipa prisjećam se dvaju predavanja o *Bašćanskoj ploči* koje sam održao pred studentima ljubljanske južnoslavistike 1998. i 2024. godine. Na ovaj način htio sam upozoriti na skrb profesorice Vesne Požgaj Hadži o staroj filologiji u sveučilišnoj nastavi, kao i na opće probleme koji prate pozicioniranje dijakronijskih jezičnih tema u novim studijskim programima i u filologiji uopće.

Ključne riječi: filologija, Bašćanska ploča, slavistika, sveučilišna nastava

In this essay-type work, I recall two lectures on the Baška Tablet that I gave to South Slavic Studies students at the University of Ljubljana in 1998 and 2024. In this way, my intention was to draw attention to the concern of Professor Vesna Požgaj Hadži for ancient philology in university teaching, as well as to the general problems that accompany the positioning of diachronic linguistic topics in new study programs and in philology in general.

Keywords: philology, Baška Tablet, Slavic Studies, university teaching

Naša svečarica profesorica dr. sc. Vesna Požgaj Hadži o poduci hrvatskoga jezika skrbila se od samog početka svoje prisutnosti na ljubljanskoj (južno)slavistici. Pored dominantne prisutnosti suvremenih jezikoslovnih tema, poglavito onih iz prakse i teorije jezičnoga poučavanja kojima se i sama najviše bavila, nije posve zapostavila ni one sadržaje koji su dublje ukorijenjeni u tradicionalne slavističke okvire, prije svega one koji su uvriježeni u južnoslavenskoj filološkoj grani (ponajviše u rasponu između strukturalističkoga i sociolingvističkoga pristupa). Bilo je to vrijeme dinamičnih odnosa između filoloških zasada struke oblikovane i razrađivane od sredine 19. stoljeća i novoizraslih, suvremenih potreba, koji su se odvijali usporedno s golemim mijenama u jezičnim politikama na južnoslavenskom prostoru (istočno od Slovenije). Takav je pristup zahtijevao iznimnu osjetljivost kako bi se pronašla u svakom trenutku optimalna mjera između realnih potreba »tržišta rada« u slovenskom društvu, tradicionalnih filoloških postavki koje su struci jamčile (još donedavno kada je to bilo nužno) utemeljenost te novijih obrazovnopolitičkih stremljenja na karti ovog dijela Europe koje filologiji, kao ni humanistici, nisu išle, niti idu, na ruku. Dinamični kulturni identiteti svih pojedinih nacionalnih filologija na prostoru »južne Slavije«, kao i onoga korpusa koji nije moguće jednosmisleno razvrstati, zahtijevali su u svakom trenutku delikatan pristup, otvoren i tolerantan, u struci utemeljen, u kojem bi se ljubljanska slavistika mogla iskazati kao dobar domaćin svima, gdje su vrijednosti filoloških fenomena uvažavane prije svega po svojoj vrijednosti po sebi, ne nužno u isključivosti svoje nacionalnofilološke identifikacije. Jezik se tako tretirao prije svega kao alat, prije svega za dobro prevođenje, koje uvijek mora biti utemeljeno u širokom humanističkom obrazovanju i dobru poznavanju i povijesnih i suvremenih društvenih okvira i konstrukata, što je onda podrazumijevalo i razumijevanje nacionalnofiloloških narativa. Takav pristup dakle nije značio potiranje polazišne mreže odnosa različitih nacionalnih vertikala, dakle ni na planu /post/serbokroatističke tradicije koja se na terenu razdijelila u četiri nacionalne filologije, nego pomicanje naglaska odnosno reguliranje diskursa prilagođenoga skupnome studiju više nacionalnih filologija unutar jednoga okvira. Golem zalog slovenske južnoslavistike, kao i same slovenistike, u istraživanju i promoviranju dotičnih jezika i književnosti, posebice onih koji izviru iz srednjojuznoslavenskoga bazena (u dijalektološkom smislu štokavskoga kompleksa), i nadahnjivao je i obvezivao takav pristup. Jedna od takvih poveznica, koja je kontinuirano međusobno upućivala hrvatsku i slovensku filologiju, prepoznatljiva je bila upravo na ljubljanskom Filozofskom fakultetu. Poštovani profesor Janez Zor (1926-2014), izniman stručnjak i za opće paleoslavističke teme, velik je svoj trud ulagao u proučavanje hrvatske glagoljske baštine, osjećajući je iznimno bliskom – i

po njezinoj zasvjedočenosti u slovenskim krajevima (crkvama, župnim uredima, arhivima i bibliotekama), a i po tomu što mu je hrvatski glagoljaški areal bio i prostorno bliskim, po tomu što je često i uzorno surađivao s hrvatskim kolegama i sudjelovao na brojnim konferencijama. Svojim studentima, i sadašnjim nasljednicima na fakultetu, prenosio je privrženost ovoj bogatoj, u općoj slavistici utemeljenoj, tradiciji najstarijega slavenskoga pisma, sjećam se dragih susreta s njima i u samome Juran-dvoru. Tu otvorenost kontinuirano su potvrđivali njegovi fakultetski mlađi kolege (među kojima je istaknuta i naša svečarica), osobito kroz terensku nastavu u Istru, Kvarner i Dalmaciju, a i organizirajući pozivna predavanja, među koje ubrajam i svoja, pogotovo ova dva o *Bašćanskoj ploči*, o čemu ovdje prenosim svoje dojmove. Ovu ću svečanu priliku iskoristiti da bih se prisjetio različitih predavačkih konteksta koje dijeli dvadeset i sedam godina, a i da bih upozorio na promjene u znanstvenim spoznajama i težistima koja im se pripisuju kroz to vrijeme. Promjene su to koje su obilježile i svečaričin i moj profesionalni put, i onaj svih nas kolega koji smo se često susretali i surađivali. Filološke koncepcije sporo su se mijenjale, s njima i naši studiji, naizgled jedva primjetno, iz reforme u reformu, iz starijih studijskih programa u novije. Nastavna praksa mijenjala se možda i brže, ponajviše zbog sve češćeg uključivanja novih tehnoloških pomagala, gdje je slika – posve suprotno svim tradicionalnim uzusima – obezvrijedila riječ, vizualna prezentacija tekstnih segmenata poništila usmeno/narativno oblikovanje diskursa. Sve je brže filologiji, kao i ostalim humanističkim disciplinama, izmicala prestižna pozicija u društvu, pogotovo u svjetlu naglašenog i ideološki poticanog pretpostavljanja STEM-disciplina i nametanja njihovih kriterija u znanstvenoj valorizaciji. Kada se, kao ovom prilikom, usredotočimo na dvije krajnje točke, sadržajno i metodološki posve usporedive, koje dijele gotovo tri desetljeća, promjene koje su zahvatile našu struku i naše studije postaju vrlo dobro vidljive.

Po prirodi stvari devedesetih godina položaj paleoslavistike unutar sveučilišne nastave i uopće unutar koncepcije filologije bio je još prepoznatljivo integriran u studij svih slavističkih struka i uvažavan kao svojevrstan temelj na koji se kroz povijest ustrojavala vertikalna svih slavističkih studija. Filologija je u mnogočemu bila »kraljica« humanistike: vladanje jezicima i njihovom strukturom, upućenost u zakonitosti jezičnih promjena (kako na sinkronijskom tako i na dijakronijskom planu) i u književnu produkciju u raznolikim tumačenjima značila je vrhunac obrazovanja i stečene kulture. Bile su i tada već promjene poodmakle, razvijajući se akcelerirajućom brzinom, ali je bilo još i prilično živo sjećanje da se bez uvažavanja zakonitosti povijesnog razvoja ne može razumjeti suvremeno funkcioniranje jezika, nijansiranost

njegove uporabe, a ishodi studiranja nisu bili orijentirani prema vještinama i praktičnim znanjima koje zahtijevalo ionako posve nedefinirano tzv. »tržište rada«. U duhu još mladogramatičarskoga pristupa još je tekst bio svetinja, u svim svojim dimenzijama – pismovnom, diskursnom, gramatičkom te – sadržajnom i materijalnom; u cjelini je razmatran kao odslik konkretnoga društva, vremenski i prostorno jasno definiranog. Jaka je bila svijest da se ni suvremena sociolingvistička definiranja jezika ne mogu razumjeti bez upućenosti u genetsku lingvističku razdiobu koja se dakako provodi kroz davna i novija razdoblja. Povijesni jezični spomenici, osobito oni prepoznani kao prijelomni, uvažavali su se kao svojevrsna vrata u duboku i tajnovitu prošlost, iz koje izvire jezik kao najartikuliraniji izraz ljudskoga uma, zagonetan osobito u pismu, koji je osobito sklon priljubiti se uz kolektivni identitet. Svaki početak, svaka prvotnost, svako »koljeno« civilizacije izazivalo je osobitu pozornost. U tom smislu status *Bašćanske ploče* iznimno je zanimljiv, pa me i nisu iznenadili pozivi iz Ljubljane da upravo o toj temi, i to dvaput, govorim pred ljubljanskim studentima.

Natpis *Bašćanske ploče*, sa svojih stotinjak uklesanih glagoljskih riječi na kamenoj podlozi, pronađen je 1851. godine na podu crkve Svete Lucije u Jurandvoru na otoku Krku. Već i svojim izgledom, kao kamena oltarna pregrada ukrašena ranoromaničkom ornamentikom, ispisana oblom glagoljicom kakva dotad nije na sjevernojadranskom prostoru bila poznata i jezikom s dubokom patinom starine, prepoznava se kao svojevrsan kamen-međaš u povijesti kulture, kako nacionalne, tako i (južno)slavenske. Tadašnjim studentima s dobrim znanjem staroslavenskoga jezika i povijesne kulturološke pozadine, sukladno programskoj zastupljenosti ovoga kolegija u toku studija, lako su se mogle tumačiti jezične posebnosti, koje se mogu uspoređivati sa suvremenima – čakavskima, kajkavskima i slovenskim jezičnim stanjem. Uspostavljali smo tada, sredinom devedesetih, veze takve prakse s glagoljaškom baštinom na širem terenu, sve to stavljali u kontekst s mladom glagoljskom baštinom na slovenskom tlu i u Sloveniji. Studentima nisu bila strana ni razmatranja pitanja ustroja pojedinih nacionalnih filologija, razumijevanje važnosti *Bašćanske ploče* u konstituiranju kroatistike od 19. stoljeća naovamo, omjeri općega i pojedinačnoga unutar slavističkih okvira. Kroz pitanje odnosa čakavske (hrvatske) redakcije, kojoj ovaj spomenik stoji na samom početku povijesnog slijeda, prema ostalim južnoslavenskim redakcijama, kroz odnos prema uporabi latinice i ćirilice u cijeloj južnoslavenskoj dijagonali, od granica germanskoga i romanskoga prostora sve do Crnoga mora, rasvjetljavala se i u pojedinostima složena jezična i kulturna povijest. Još su bila živa sjećanja na zajednički ćirilometodski kult koji je, u Sloveniji još naglašenije nego u Hrvatskoj, bio ožvijen kroz 19. stoljeće i pronio se u različitoj mjeri kroz

cijelo 20. stoljeće. Bio je to dakle idealan teren za demonstriranje poveznica između filoloških interpretacija, historiografskih, arheoloških i povijesnoumjetničkih. Kroz rad na samom tekstu *Bašćanske ploče* uočavao se pak odnos staroslavenske redakcije prema vernakularu, tražile su se poveznice prema praslavenskome i njegovim južnoslavenskim sljednicima, osobito prema slovenskome jeziku. Poredbena metoda iziskivala je i poticala raspravu o počecima slavenske pismenosti na slovenskim prostorima, posebnosti latiničkih *Brižinskih spomenika* također iz 11. stoljeća. Bilo je to i vrijeme kada su se u filologiji znanja o *Bašćanskoj ploči* prilično stabilizirala, čitanje Branka Fučića (1920–1999) koje je u završnom obliku predstavio u svojim *Glagoljskim natpisima* (1982: 44) prihvatilo se kao optimalno, završile su i polemike o odnosu vernakularnoga (čakavskog) i crkvenoslavenskog udjela u tekstu. Konačno se i razumjela, zahvaljujući o. Vinku Fugošiću (1916–2003), izvorna pozicija Ploče kao lijevog pluteja septuma (oltarne pregrade), čime je posredno i definirana tekstna funkcija natpisa, kao svečanoga teksta namijenjenoga (tihom) čitanju (Fugošić 2001: 140–146). Bile su to godine uoči važnog obilježavanja 1000 godina ovog našeg natpisa, pri čemu je godina određena simbolički, jer dakako točno vrijeme njegova isписа ne znamo. Prijelaz 11. u 12. stoljeće i dalje je najprimjerenija datacija, pa je tako i očekivana odluka da se 2000. godine obilježi visoka obljetnica. Uoči velike međunarodne znanstvene konferencije koja se tim povodom priređivala na otoku Krku bilo je poraslo zanimanje za propitivanjem mogućnosti da se nadopune ili prevrednuju nataložena znanja o Ploči i njezinu natpisu.

Svoja istraživanja o ovom natpisu objavio sam upravo u tom razdoblju, prije velike obljetnice, a izgradio ih upravo na pretpostavkama koje su V. Fugošić i B. Fučić oblikovali i dobrim dijelom dokazali: prepoznanoj javnoj tekstnoj funkciji na oltarnoj pregradi te optimaliziranom čitanju gotovo svih riječi na oštećenom natpisu (i glagoljičkih i ćiriličkih slova). Ponukan na poslijediplomskom studiju lingvistike ranih 90-ih godina na zagrebačkom Filozofskom fakultetu omjeravanjem tradicionalne filologije prema suvremenim lingvističkim metodama, opredijelio sam se bio za sagledavanje složenosti natpisa *Bašćanske ploče* kroz vizuru tekstne lingvistike, pokušavajući razumjeti cjelovit smisao teksta, međusobni odnos njegovih dijelova (uvodne invokacije, zapisa opata Držihe i zapisa opata Dobrovita). Nastojao sam uspostaviti poveznice prema prototekstovima koji su se zacijelo nalazili u kartularu, a intrigiralo me i pitanje kraja cjelovitoga teksta koji zasigurno nije sačuvan, a nalazio se na kraju desne *Bašćanske ploče* koja nam je sačuvana samo u nekoliko tzv. *Bašćanskih fragmenata*. Tekstni konektori koje sam u tekstu prepoznao upućivali su na to da je tekst u obliku koji je uklesan na Ploču nastao kompiliranjem rečenica

iz rukopisnih zapisa koji su bili u samostanskom kartularu, te najčešće povezan korištenjem konektora »i« i »da«. Tekstna analiza bila je, vjerujem, pokazala kako su na oltarnoj pregradi uklesane ključne rečenice iz zapisa prvoga svetolucijskog opata Držihe o Zvonimirovu darivanju ledine za gradnju crkve/samostana, te (nezavršen) izvještaj sljedećega opata Dobrovita o njezinoj gradnji. Posve je očekivano da su na desnoj strani ploče uslijedili zapisi o sljedećim važnim događajima vezanima za ovu glagoljašku opatiju. O tomu sam tih godina i napisao knjigu *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče* (Zagreb 1997.), a upravo je predavaonica 5 u prizemlju ljubljanskoga Filozofskoga fakulteta bila mjesto gdje sam prvi put, i to nekoliko mjeseci pred izlaskom knjige iz tiska (objavljena je u srpnju te godine), pred studentima i cijenjenim kolegama podijelio ove teze i ponudio ih na valorizaciju.

U međuvremenu, nakon toga predavanja i ovog posljednjeg, s istom temom u fokusu, zbio se i spomenuti međunarodni skup, na kojem su se posljednji put u gušćoj koncentraciji predočile neke nove spoznaje, ili neka nova razmišljanja, vezana za *Bašćansku ploču*. Radovi su okupljeni u zborniku *900 godina Bašćanske ploče* (Baška 2000, ur. Josip Žgaljić), njih dvadesetak. Uglavnom su utvrdili postojeća znanja, tek blago pomičući neke granice. Najviše je odjeknuo rad Pavuše Vežića o odnosu između nastanka same Ploče i gradnje crkve u kojoj je bila smještena i pronađena. Autor je postavio hipotezu, koja sve do danas nije afirmirana (već više prihvaćena kao indikacija problema), da je *Bašćanska ploča* starija od same crkve koja bi po svojim arhitekturnim osobinama mogla biti građena tek krajem 13. ili početkom 14. stoljeća (Vežić 2000). Uvjerljivost argumenata morali bi potkrijepiti prije svega arheolozi i povjesničari umjetnosti, no do danas nismo naišli na njihova očitovanja. Filolozi, kojima je ovaj natpis uvijek najvažniji, ne nalaze opravdanja za to da bi izvorna crkva Svete Lucije bila negdje dulje doli u Jurandvoru, na ovome istome mjestu gdje je i danas nalazimo. Na lanjskom, drugom, predavanju u Ljubljani spomenuo sam ovu raspravu, upravo s namjerom da upozorim kako nijedna istina, koliko god bili uvjereni da je čvrsta, nije nepropitljiva, te kako – kada je riječ o epigrafskim spomenicima – ne treba ni bezuvjetno vjerovati često ponavljanoj rečenici da su oni nastali ondje gdje su i pronađeni. Pored ostalih priloga u Zborniku, koji su uglavnom propitali povijesni kontekst u kojemu Ploča nastaje, objavljen mi je ovdje rad o ortografiji u našem natpisu (Žagar 2000), posebice s obzirom na organizaciju teksta – pitanje pisanja majuskulnim slovima (dakle oblom glagoljicom), primijenjenim kraćenjima, ligaturama, grafičkim »viškovima« u tekstu (nasuprot organizaciji teksta na pergamentu u istom povijesnom razdoblju). Bio je to u osnovi grafolingvistički sadržaj za čije je razumijevanje nužna upućenost u mnoge slojeve filološkoga istraživanja, kroz

koje se mora pažljivo voditi računa o posebnostima vizualnog prijenosa jezične poruke. Metode ovakva opisa dolazile su osobito do izražaja prilikom paleografskih istraživanja, koja studentima bez poznavanja bazične strukture glagoljskih slova ne može ni na koji način biti zanimljiva niti poticajna. O tome dakle nisam govorio studentima na posljednjem ljubljanskom predavanju. Stupanj intenzivnosti filoloških tema mora biti orijentirao u procjeni nastavnoga sadržaja primjerenoga konkretnim studentima, pogotovo s obzirom na očigledno urušavanje tradicionalnih filoloških studijskih koncepcija i sve više usmjerenja prema kulturološkim okvirima i metodama.¹

Kroz nešto manje od trideset godina koje dijele ova dva predavanja u nastavi filoloških i humanističkih studija zbile su se mnoge promjene, to će zasigurno zasvjedočiti svi nastavnici na sveučilišnim studijima. O razlozima i motivaciji za njihovo provođenje, novom spektru potreba na radnim mjestima, novim transferima znanja koji moraju balansirati između priručnih tehnoloških alata i potrebe za širokim (kulturološkim i inim) znanjem, nije prilika sada raspravljati. Svakodnevne mijene važnosti znanja i njegova stjecanja, bilo u obrazovnim institucijama bilo kroz svakodnevni suživot s umjetnom inteligencijom, nužno utječu na sadržaje, a osobito na metode kojima se u nastavi posreduju. Kriza filologije, za koju optimisti vjeruju da je privremena, odražava se primarno u sveučilišnim programima: teme jezičnog razvoja, dijakronijska osovina kroz koju se zbivaju jezične promjene, pitanje njihova relativnog i apsolutnog datiranja, razgraničavanje kontaktne sličnosti i genetskoga kontinuiteta, sociolingvistička stratifikacija jezičnih varijeteta u prošlosti kao pretpostavka istim procesima u sadašnjosti i slično – redom se smatraju posve rubnima, s jasnom tendencijom isključivanja iz studija, barem onoga preddiplomske razine.

Kada me profesorica Požgaj Hadži prije godinu dana, na proljeće 2024. godine, ljubazno pozvala da održim ovo drugo predavanje, predloživši istu temu, znao sam odmah da neću ni u kojem obliku moći iskoristiti svoje stare bilješke.² Novo je vrijeme zahtijevalo napuštanje starog nastavnog običaja i znatno prilagođavanje novim

1 Slična »nekomunikativnost« vrijedila je i za vrijedna novija istraživanja o izvornoj akcenatskoj strukturi natpisa *Bašćanske ploče* (Zubčić 2005), no opaske i polemika o diglosiji (usporednoj uporabi hrvatskoga crkvenoslavenskoga i starohrvatskoga jezika) u 11. stoljeću kada još uvijek nije moguće govoriti o oblikovanim nacionalnim slavenskim jezicima u predavanje mogle su se integrirati, i to upravo u definiranju naziva jezika kojim je natpis Ploče ispisao (Damjanović 2005, Kapetanović 2015).

2 Zahvaljujući iznimno preciznoj evidenciji prof. Požgaj Hadži, ispostavilo se da sam 1997. godine održao ljubljanskim studentima dva predavanja: prvo općega sadržaja (Hrvatska glagoljska baština) 8. IV. – gotovo na isti dan kada i lanijsko predavanje (9. IV. 2024.), a drugo za novu studentsku generaciju 23. X. pod konkretnim nazivom Kako je tkan tekst *Bašćanske ploče*. Između predavanja 1997. i 2024. godine postojala je naravno tehnološka razlika: lani smo na raspolaganju imali LCD projektor, računalo i dostupnu internetsku vezu, pa smo likovnu i tekstnu građu mogli bogato prezentirati. Prije 27 godina raspolagali smo samo fotokopiranim izručima. Suvremene mogućnosti, naravno, bitno su ubrzale predavački diskurs, sa svim nužnim promjenama fokusa o čemu ovdje raspravljamo.

potrebama i drugačijoj spremnosti studenata. S jedne strane, morao sam procijeniti koje je novostečene spoznaje o *Bašćanskoj ploči* primjereno posredovati studentima koji su rođeni u razdoblju između prvoga i ovoga ljubljanskog predavanja, kojima fascinacija riječju i vremenskim tragom u jezičnom oblikovanju ne znači isto što i onima prije nekoliko desetljeća kada brzina izmjene suvremenih slika i zvuka nije poništavala osjećaj za važnost protoka vremena u ovolikoj mjeri kakvu danas nameću suvremene tehnologije. Daleko je veći problem bio procijeniti iz kojeg ugla pristupiti ovoj povijesnoj građi, kako pronaći smisao ugrađivanja znanja o ovoj temi u kontinuitetu njihova fragmentarnog obrazovanja. Jedini smjer u kojem mi se činilo razložnim krenuti bio je preko terena popularne kulture: malo je, naime, pojedinih kultura u kojima je pojedini povijesnojezični spomenik postao popularan u mnogim medijima, koji se pojavljuje na reklamnim i turističkim proizvodima (kravatama, maramama, bombonijerama...), čija glagoljska slova pripadnici pojedinih subkulturnih skupina tetoviraju na tijelo, kojima se ispisuju grafiti na javnim površinama i slično. Okretanje prema takvim motivima još je 90-ih godina prošlog stoljeća bio znak svojevrsnog bunta, dok u posljednje vrijeme kao da postaje i znak političkog (neokonzervativnog) deklariranja. Preko pulsiranja popularnosti *Bašćanske ploče* u novom vremenu pratili smo recepciju njezine važnosti u visokoj kulturi, i to od početka 20. stoljeća, kada je s jačanjem nacionalnog ponosa slavenske usmjerenosti upozoravanje na drevnost hrvatskoga jezika i posebnog nacionalnog (slavenskog) pisma – glagoljice imalo također naglašenu političku težinu. Posebice je bilo zanimljivo upozoriti na razmjernu visoku estetsku vrijednost pjesama o *Bašćanskoj ploči* npr. onih Silvija Strahimira Kranjčevića, Vladimira Nazora, Josipa Pupačića. Odnos »visoke« i »niske« kulture kroz referiranje upravo na *Bašćansku ploču* odražava svu složenost mijena kulturnih modela kroz noviju povijest. Model je to koji je, koliko mi je poznato, donekle usporediv sa statusom *Listine Kulina bana* i bosanske ćirilice u kontekstu bosansko-hercegovačke kulture (usp. pjesme Maka Dizdara).³ Važnost simbolike »ploče«, kao simboličnog kamenog nositelja identitetskog zapisa, ulazi i u sferu semiotike, pri čemu je i sam predmet na kojemu je tekst upisan dakle svojevrsan znak. Sljedeći je korak bio ući u sam tekst, u njegovu složenu strukturu o kojoj sam bio govorio i na prvom predavanju. Fenomen oblikovanja novoga »kamenog« teksta građenog na temelju odabranih fragmenata iz (barem) dvaju protekstova zabilježenih na pergameni i ispisanih perom u samostanskom kartularu mogao je zainteresirati one koje zanima tekstno oblikovanje. Dok sam, s jedne strane, izbjegao razlaganja o fonološkim,

3 O usporednicama između *Bašćanske ploče* i *Povelje Kulina bana*, kao prvih tekstova u kojima su zapisane čakavske jezične osobine i štokavski tekst, pisao sam u Žagar 2018.

morfološkim i paleografskim posebnostima, po čemu Ploča i ima svoju temeljnu važnost, s druge strane sam upozorio na prepoznavanje kreativnosti »novoga autora« pri oblikovanju kompiliranoga teksta (što podsjeća na postmoderne književne postupke). Očigledna estetizacija teksta koji je sada bio uklesan na vidljivoj poziciji, izložen puku u crkvi na oltarnoj pregradi (a ne više skriven u samostanskoj pismohrani) – kroz uključivanje novih jezičnih konektora, slogovnu ritmizaciju, povremeno rimo- vanje, urednu vizualnu prezentaciju dosljedno majuskulnog teksta (uz kromiranje kamene podloge) – mogla je slikovito studentima prikazati stupanj razvoja pismovne kulture u jednome glagoljaškom benediktinskom samostanu na višestrukoj periferiji – i zapadnoga i slavenskoga svijeta. Na takvu rubnost upućivala je i posebnost tamošnjega glagoljskog pisma; upravo pronalazak *Bašćanske ploče* u slavističkim je razmjerima jasno pokazao pravilnost geneze glagoljice od one obloga profila (dominantne u Bugarskoj i Makedoniji) prema karakterističnim uglatim oblicima ustavne glagoljice konačno oblikovane u 13. stoljeću, s kojom je hrvatska glagoljica bila sve do sredine 19. stoljeća posve identificirana.

Ekskluzivne teme iz ugla nacionalne filologije, kroatistike, bile su na tom predavanju dotaknute uzgred, kroz upozorenje na važnost Ploče za popularnu kulturu. Naime, u taj kontekst Ploča je ulazila prije svega na valu novog nacionalnog romantizma koji osobito obilježuje, otprilike, zadnje desetljeće. Spominjanje vladanja hrvatskoga kralja Zvonimira na otoku Krku (primarno prostoru tadašnje Bizantske Dalmacije), koji je i podario ledinu za gradnju crkve Svete Lucije, za razgaljivanje hrvatskih nacionalnih osjećaja bilo je od znatne važnosti. Činjenica da je natpis pisan glagoljicom, osobitim pismom, pridonosilo je bilo jačanju slavenske i nacionalne samosvijesti (kako u vrijeme slavenskih gibanja unutar Austro-Ugarske Monarhije, tako i u vrijeme borbe za nacionalnu afirmaciju unutar obiju Jugoslavija). Danas pak, kao što smo rekli, prizivanje glagoljičkih motiva u popularnoj kulturi podrazumijeva isticanje duboke povijesne ukorijenjenosti, pri čemu je zapravo prestalo biti važno da je glagoljica ujedno i pismo koje nas povezuje s ostalim Slavenima, a ne samo znak posebnosti po osebujnom varijetetu (uglatoj glagoljici) koji se koristio na znatnom dijelu hrvatskoga prostora. Utočište idealizirane slavne prošlosti i sigurnost kolektivnog povezivanja kao odgovor na neuhvatljive i nerijetko nerazumljive suvremene procese koji razvijaju nesigurnost – model je koji je u povijesti kulture dobro poznat. U kontekstu povijesti europske pismenosti, i ne samo među slavenskim zemljama, takav kontinuitet recepcije pismovne kulture svakako zavređuje pozornost i bez obzira na to koliko smo skloni modelima iscrtavanja nacionalnih posebnosti u vrijeme u kojemu se čini da se oblikuje neki novi svijet u kojemu je poželjno te razlike (pre)poznati.

Pokušavajući upozoriti koliko se slojeva važnosti može prepoznati u jednom razmjerno kratkom natpisu posebnog arheološkoga statusa, nastojao sam i tom posljednjom predavačkom prilikom balansirati između općih okvira, univerzalnih za svako propitivanje važnosti prijelomnih povijesnojezičnih spomenika (u duhu suvremene društvene fenomenologije najširih razmjera), i čimbenika ekskluzivnije nacionalne važnosti bez uvažavanja kojih nije moguće razumjeti važnost koji je *Bašćanska ploča* u matičnoj kulturi stjecala. Kao što je po svom sadržaju i formi govorila puno o jezičnoj i kulturnoj (nacionalnoj) povijesti, tako i njezino tretiranje u suvremenoj kulturi također govori mnogo, osvjetljava suvremena kulturološka gibanja. Namjera ovog predavanja bila je osposobiti studente da po istim kriterijima motre slične fenomene u drugim slavenskim, pa i inim kulturama. O čemu će, tko i kako, o *Bašćanskoj ploči* govoriti za sljedećih tridesetak godina, pa i pred studentima ljubljanske (južno)slavistike, možda i u istoj dvorani kao i dvaput dosada, ne možemo sada znati, a za nagađanja premalo je (optimističnih) pretpostavki.

Našoj dragoj svečarici profesorici Vesni Požgaj Hadži ovim skromnim prilogom, koji tematizira upravo nastavni proces – njezinu glavnu profesionalnu opsesiju, zahvaljujem na dugom i ustrajnom prijateljstvu i kolegijalnosti. Osobito želim naglasiti svoje duboko poštovanje prema golemu trudu i predanosti koje je uporno ulagala u organiziranje i poduku hrvatskoga jezika, književnosti i kulture na ljubljanskome Filozofskom fakultetu.

Reference

- Damjanović, S. (2005). Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča. U I. Pranjković (ur.), *Od fonetike do etike: zbornik o sedamdesetgodišnjici prof. dr. Josipa Silića* (str. 217–222). Zagreb: Disput.
- Fučić, B. (1982). *Glagoljski natpisi*. Djela JAZU 57. Zagreb.
- Fugošić, V. (2001). Kako sam utvrdio prvotno mjesto Bašćanske ploče. *Krčki kalendar 2001*, 140–146.
- Kapetanović, A. (2015). Reflections of Church Slavonic – Croatian diglossia on the Baška tablet: A new contribution concerning its language and linguistic layers. *Zeitschrift für Slawistik*, 60, 335–365.
- Vežić, P. (2000). Arhitektura crkve i pregrade kora Svete Lucije u Jurandvoru. U J. Žgajlić (ur.), *900 godina Bašćanske ploče. Krčki zbornik*, sv. 42, Posebno izdanje 36 (str. 165–187). Baška.
- Zubčić, S. (2005). Prilog akcenatskoj rekonstrukciji Bašćanske ploče. U S. Damjanović (ur.), *Drugi Hercigonjin zbornik* (str. 449–464). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Žagar, M. (1997). *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Zagreb: Matica hrvatska – HFD – Povijesno društvo otoka Krka.

- Žagar, M. (2000). Ortografija natpisa Bašćanske ploče. U J. Žgaljić (ur.), *900 godina Bašćanske ploče* (str. 211–225). Baška.
- Žagar, M. (2018). The Baška Tablet and the Charter of Ban Kulin – What do they mean to each other? U A. Kapetanović (ur.), *The oldest linguistic attestations and texts in the Slavic languages* (str. 44–57). Vienna.
- Žgaljić, J. (ur.). (2000). *900 godina Bašćanske ploče. Krčki zbornik*, sv. 42, Posebno izdanje 36. Baška.